

હૃદયપુષ્પાંજલિ.

‘મસ્ત-મણિ.’

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

वर्गांक

विषय ५-: १

હૃદયપુષ્પાંજલિ.

હૃદયપુષ્પાંજલિ.

રચનાર:—‘ મસ્ત-મણિ. ’

તે

મણિભાઈ હરિભાઈ દેશાઈ.

પ્રથમાવૃત્તિ.

ક. સ. ૧૯૧૭.

કીંમત ૦-૧૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપાઠ મંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૭૫૨૦

અન્યસ્વામિત્વના સર્વ પ્રકારના હકકે અન્યકર્તાને સ્વાધીન છે.

આ પુસ્તક મુખ્ય, નં. ૬૩, ચીચગોડલી પટેલ રોડ પર લે.મી. નાર્યકોટ હિન્દુ
ઔરકુનેજ કે. એન. સેલર પ્રેસમાં ઘોંડીયા નારાયણ વનારસેએ
બાધ્યું છે. અને મણિભાઈ હરિભાઈ તેસાધએ પ્ર. હાલર
વાયા વલસાડમાંથી પ્રગટ કર્યું છે.

વિજ્ઞાપના

અનેક રુપે રહેલા એકને અનેક રીતે એક કાવ્યથીજ ઉદ્ભવેલી શકાય. વસ્તુના બાહ્ય કરતાં આંતર વિશેષ સંગીન અને ભાવસૂચક હોય છે; એટલે કિલ્લકાવ્ય-કૃતિની કંઈક આંગી કવિ-હૃદય કરી શકે છે.

હાલર,
૨૫-ડીસેમ્બર ૧૯૧૭. }

ૐ તત્સત્

‘મસ્ત-મણિ.’

કર્તાના બીજાં પુસ્તકો.

૧. પ્રભુભક્તિ.

૨. ગીતાંજલિ (ભાષાન્તર.)

(૧) કીમત એક રૂપીઓ અને

(૨) એક રૂપીઓ ચાર આના.

દુકં મુદતમાં છપાશે.

પ્રેમવીણા (કાવ્ય)

હૃદયપુષ્પાંજલિનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર.

મળવાનું છેકાણું:—

મણિભાઈ હરિભાઈ દેશાઈ.

હાલર,

વાયા વલસાડ.

ॐ ग्रન્થ સમર્પણ ॐ

જેના મૂલ ધરી નીચે ઉતરતાં

આવ્યો મહાસાગરે

તેને પુષ્પ ધરું ભીંજવી રસથી

આ કાવ્ય રતનાકરે.

સાહિત્ય સાગરમાં સિશુ-લેખકનો પદસંચાર !!!

ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રથમજ દૃષ્ટિમાં આવતુ.—

મહાકવિ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત

સુવિખ્યાત કાવ્ય—

ગીતાંજલિ.

નું

ગુજરાતી ભાષાન્તર.

ભાષાન્તર કર્તા:—‘ મસ્ત-મણિ. ’

જે કાવ્યથી આજ કવિ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનું નામ અમર થયું છે; અને જેના વાંચનથી વિદેશીય વાચકો પણ સ્તબ્ધ થઈ હિન્દ ભૂમિ પ્રતિ સ્નેહાર્દ્ર દૃષ્ટિએ તહેના ગોરવનું દર્શન કરતા ઉભા છે તે કાવ્યનું કેટલાંઓ વર્ષથી અન્ધકારમાં રહેલું ભાષાન્તર ગુજર સાહિત્યમાં આજ પ્રથમજ મુકાય છે. કવિશ્વર ટાગોરની દિવ્ય લેખિનીમાંથી ઝરતો અમુલ્ય સુધારસ અંગ્રેજી અને ખડ્ગાલી બાણતા અનેક વાચકોએ લીધો છે પણ ગુજર સાહિત્ય અઘાપિ તેથી વગંચીત રહ્યું હતું. એ દૂર્ઘટ વિરમ્બનાને દૂર કરી આજ તે અપ્રતિમ પુસ્તકનું ભાષાન્તર ગુજર વાચકવૃન્દ સમુખ મુકાય છે.

સમય ગુમાનશે તો બીજી આવૃત્તિ સૂધી રાહ જોવી પડશે. ઘણાજ ઉચ્ચ કાગળો અને અતિ સુંદર બાઇડીંગ છતાં કિં. રૂ. ૧-૪-૦.

સત્વર લખો:—

મણિભાઈ હરિભાઈ દેશાઈ.

સુ. હાલર.

વાયા વલસાડ.

હૃદયપ્રબાંજ લિ.

૧

પ્રાચી રક્ત હીસે દિશા નભ વિષે-

આનન્દ વર્ષાવતી

રાત્રી પૂર્ણ થયે, પ્રભા અવનવી

તે સર્વન અર્પતી.

ઉભવલ પ્રભાત પ્રકાશતાં
 દિગ્ સર્વ શાન્તિ થઇ રહી;
 હૃદયેમર્મિઓ મારી ઉછાળા
 નિજ તન સ્વયં નચવી રહી.

એ શુભ પ્રભાતે શીઘ્ર, યદિ
 પ્રાચીન પૃથાની મંદતા
 દૂર ના થતાં, મૃદુ કંપીને,
 ગાદ્યો હૃદયેશ મનાવવા.

હજી દ્વારમાં પડ ના પડ્યો
 છે, એટલે બહુ રોષથી-
 વાંકું નિહાળી, ગઈ પટે.
 ના બાણું ગઈ તું ક્યાં થકી?

જોતાં ઉભો થઈ મુગ્ધ હું;
 હા! શું બન્યું ના જ્ઞાન વા
 તાદૃશ્ય સ્વમેવત્ બન્યું
 શું સત્ય કંઈ દર્શાવવા?

બ્રમમાં પડ્યો:-તુજ દર્શને,
 'શું તું હશે કે ના હશે?'
 આ રોષ થો તુજ આશ્રમે!
 શું હું અસત્ બકતો હશે!

૨

વનગર્ભથી, દુઃખ કંઈ સહી,
નિઃપથ સ્વચ્છંદે કરી રહી,
વૃક્ષો-ઉપાધિ દૂર કરી,
હસતી હતી એ મર્ણુને.

મધુ મંદ કલરવ કરી વહે
સરિતા-જીવન, શુદ્ધ પ્રેમથી
મંજુલ સ્વરે ઉપદેશતી,
અદૃહાસ્ય કરતી ના કદિ-

કોઈ કુદ્ર જીવનો, મદ નહિ
છે લેશ ન્યાં, ત્યાં શું રહે ?
ગાળી સર્વ જીવ સમાન,
જલ પોતાતણું દે સર્વને.

કંઈકો પીએ, પગ ઢોળતા,
વળી કો'ક વ્યય બીજે કરે,
ના કપૃહા તેની રાખતી,
ચિત્તે સૌ અન્તે એક છે.

૩

નિરિક્ષણ કરી કંઈક જોયું; ના ભાન થયું—
 ‘શું હશે?’ મન તરફ ચઢી પુછે:—“સૌ ક્યાં ગયું?”

અચુકે હા! ગર્ભિત વિજળી,
 ના ક્યાંથી આવે જાણતા
 માનવ જીવો, તિમિરોહર મહિં
 માયાની વર્ષા ધારતા—

શીર્ષે અતિ, ઉડી ચઢી ચાલી કુતહલે
 જોતા ઉપાધિ કુદ્ર વેશે,
 નજરે પડી ત્યાં હા! જીવે
 વિદ્યુત્તં પ્રહ્લ-નલ વિલસે.

૪

ગઈ રજનિ; વાસરનો સહજ
સંચાર વિશ્વે છે થયો;
તુષારનો પટ છે હજી
ગત રાત્રીનો સ્થિતિમાં રહેા.

સહ શાન્ત સૌમ્ય જણાય છે
અજ્ઞાનના અન્ધકારમાં;
સત્ અસત્ ત્યાં શું છે થતું?—
નવ જાણતું કે વિશ્વમાં.

પરિવર્તનો ઠંધ અવનવાં
થાતાં હતાં એ રાત્રીમાં;
ના જાણતા સુતા જનો:—
'છે વિશ્વ આ ઠંધ સ્થિતિમાં?'

ધન-ધોર રાત્રાના સમે
પર પ્રભાથીજ પ્રકાશતો
આંખી યદિ કિંચિત્ કરાવી
સ્વધર્મ અન્દ્ર બિહારતો.

રાશિરાશી ઝટ ચાલી ગઈ
પતિ પ્રેમ આંખો જ્યાં થયો,
મુખ મ્લન, મુઠયું સ્વમાન,
આવ્યો અન્ત નિશ્ચે જાણીને.

આ અર્ધદુગ્ધની સ્થિતિમાં,
 સુમધુર પગલે આવતો,
 વિલસી પ્રભાતે નલ વિષે,
 આનન્દ તેજ પ્રસારતો-

-છે અસલ સ્વતઃ જોની પ્રભા-
 તે દિનમણિ નિજ રુપને,
 પટ ફૂર થતાં, વિસ્તાર આપી
 સ્વરશ્મિ અર્પે સર્વેને.

થયો જે હીન આંખોથી
મળે શું તેહને ખીજું?
વૃથા એ શોધતો પ્રકાશને
પડયો જે ભ્રમ અંકે શું?

મીઝાઈ વડ વિકારોથી,
ફરી જ્યાં મોહની છારી,
બુલે શું ચક્ષુઓ એવી?
ભલે એ ફેડવી ધારી.

ન ચાલે ચણી ને
અમિત કર જ્યાં બે થઈ ગયા,
કરે શું જાણીને?
'પ્રજલ અનલ મધ્યે છે રહ્યા.'

કરો જો કામ ના આપે,
કહ્યું ના પાઠ માને તો,
વૃથા તે રાખવા શાને?
સહ-માયા છિડાવી દો.

પડે જ્યાં ધુપ માયાનો
શું જાણે માર્ગ ક્યાં આવ્યો?
રહી અજ્ઞાન અરણ્યે કાં
ભૂ-વૃક્ષોમાં ફસાવાનો!

લઈ જ્ઞાન-‘ગુલશન’ પ્રેમથી
 પાતો હતો મમ આત્મને,
 ત્યાં ઘેન લાગી, પ્રહ્લને-
 ભ્રમ લાગતાં; ભૂલ્યો તત્ત્વને.

અતિ મિષ્ટ સ્વાદ જણાય
 પણ ક્યાં મિષ્ટતા તેની રહી ?
 શોધ્યું પૃથક્ પટ બિન્દુએ;
 ના મિષ્ટતા તોયે જડી.

‘ભૂલ્યો હશે શું?’ ભ્રમ કરી,
 વિચાર-ચક્રે ત્યાં રહ્યો;-
 “પરિવર્તનો શાં અવનવાં,
 શું ‘ગુલશને’ મદ છે ભર્યો?”

હશે, તોય શું પીધું હવે,
 ના! ના પીધું તે નવ થશે;
 સત્જ્ઞાન-મસ્તિ છે તહાં
 કદિ ભ્રમ-વિષાદ રહી શકે?

શુદ્ધ-બુદ્ધ જ્યાં ચાલી ગઈ,
 નવ લેશ ભાર જણાય જ્યાં,
 ત્યાં મદ મહિં મદમસ્ત થાતાં,
 અજ્ઞાન-કર્મો ક્યાં રહ્યાં?

૭

ફૂલવાડી વિશ્વની શી ખીલી,
મનહર સુગન્ધિત પુષ્પથી ?
મધુકર અતિશય ગુંજતા
સૌગન્ધ માટે મોહથી.

માગતો હશે આનંદ કે ?
નવ કેાઇ તે વિશ્વ જાણતું;
પુછી જુવો અલિવૃન્દહૃદયાં-
કે, “પરાગે શું રહ્યું ?”

૮

ઝટ નાવ જવ-સાગર વિષે,
 -ઉલ્લાસ અંતર ધારીને-
 મુકવી ઘટે, અર્જુન પટે,
 નિર્ભય સ્વહૃદય વિચારીને.

ભલે! નાવ યદિ અતિ ડોલતી,
 વિચિત્રમાલ પર સફરી જતી;
 સઠ દઠ કરી, તટ દૂર રૂઢી
 સુકાને સ્થિરતા ધારવી.

મારુત દહેરો આવશે,
 વળી દહેરો ઉઘ ઠહિ થશે,
 ભર સાગરે મોજા-કુયોજો,
 સ્નેહ ભુલી, ઉછળશે.

ઉંઘી નાવ ઠરવા હરઘડી
 રિપુ-ઉર્મિ તત્પર થઈ રહે
 ભુલમાં ભમી કર છોડવે
 સુકાન સાથે સૌ સમે.

૯

ઉભો, લેશ નહિ સ્પૃહા તન તણી,
 સૌ શાન્તિથી જોઈને,
 એકાન્તે નિર્ભય બની; વન વિષે
 તે ના જીવે કોઈને.

ધન-ધોર અરણ્યે એકલો;
 પથ શુદ્ધ કયાંય જણાય ના
 ગર્જન અતિ દૂર નભ કરે
 વર્ષા-ઉપાધિ ના મણા.

જૂદ્યો આ દેશે નવીન પથિક તે
 ના માર્ગ કેા જાણતો;
 જ્યુ' શુષ્ક વને બહુ ફરી ફરી
 ના અત્ય તે માનતો.

દુઃખ-અન્ધકારે ડુબી ગયો,
 નવ ચન્દ્ર તેજ વધારતો,
 ક્રીંકો પડ્યો-દુઃખીયો થયો
 યદિ શાન્તિ હૃદયે ધારતો.

૧૦

નાવિકો ભય પામતાં દૂર થયા,
જ્યાં ઠાળ ઉભો દીઠો;
છોડી સદ, સુકાન એ નાવના
હા! સ્વામિને પણ ત્યજ્યો.

જીવે સઉ નૌકાપતિ કુતૂહલે;
‘આ દશ્યમાં ભેદ શો?’
ના જાણે શુદ્ધ રૂપ તે, દૂર સદા
એ દ્રાહીને પુછ્યો.

શું જાણે? નિજ રૂપ નહિ સર્વને!
-ગુણે સદા મંગલ-
ધાર્યું, “દૂર ગયા હશે સ્વર્કર્મે
“તે આવશે તતપલ.”

ના દૃષ્ટે હજી કો પડ્યું પતિ તણે,
‘રે! ક્યાં જવું એકલે?’
એવો માર્ગ વિચારતાં મન હાંચિ
આશનૈરાશ્ય જુલે.

૧૧

છે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ
ઉપર રફ કંઠકો અવનવા;
ચિત્ત જાણી નહિ તે વિશ્રમે
નિજ રૂપને અવલોકવા.

વિધવિધ મનોહર રફ અફ
ધારણ કરી પડદો કર્યો;
મૂલ રૂપ-લેહ જણાયના,
ગર્ભિત હેતુ કયાં રહ્યા?

જાંખી યદિ કરવા કંઈ-
તે શુદ્ધ સ્વરૂપ નિહાળવા-
ઉંચે, નીચે, સૌ જાણુએ
જોયું, ન જાણ્યું લેશ; વા

‘એ રફના પડદા નીચે શું?’
કોઈ ના તે જાણતું,
અનિર્વાચ્ય રૂપ તે તન તણું
શુદ્ધ-શુદ્ધ દષ્ટે નવ પડ્યું.

૧૨

જ્યાં જ્ઞાન-ભાનુ પ્રકાશતાં
અજ્ઞાન-અન્ધ
તિમિરને

ફર નહાસવું પડતું હશે
ત્યાં શાન્ત વિમલ
પ્રકાશને

કંઈ માર્ગે શુદ્ધ મળી જતાં
કિરણો પ્રભાના
દિવ્ય તે

ધન તિમિર હલને તોડીને
ઘટ શાન્તિ અન્તર
વિસ્તરે.

૧૩

ખંસીમાં તુજ ગાન સુણી ચમક્યો;
ક્યાં નાદ આ થાય છે?
આકર્ષે મુજ ચિત્તને શ્રવણમાં
શે સાદ એ ગાય છે?!

ના જાણું ચિત્ત કેમ ચગચલ બન્યું
તે ગાનને સુણતાં?
એવું તે માધુર્ય શું પ્રણયે લયું
એ ખંસીના રાગમાં?

પુછ્યું;—“કોણ બળવતો ખંસીને
“એ દૂર બેસી રહ્યો?”
ના ઉત્તર મુજ પશ્ચિનો શ્રમ લઇ
કેા આપવા ઉદ્ગમે

આ દેશે. સહ સુણતાં રહી ગયાં;
ના ક્યાં થકી નાદ એ
ઘેરે ઘેન ઠરી સદા રસ વિષે
આ સૃષ્ટિમાં ઉદ્ભવે?!

જે પુષ્પો ફર હીસતાં ઉપવને
આનન્દહાથી તથા
ચિત્તાકર્ષક, રુપ-રમણીય ને
મોહ-સૌગન્ધહાતા;

તે પુષ્પોએ હસ્ત અડતાં સહજમાં
આનન્દ તો ક્યાં ગયો!
સુરલિ તે લેતાં જરી અરે! અરે!!
હા! નાસિકાને મળ્યો-

ઝેરી ડંશ. મુંઝે યદિ મન ઘણું:-
“શું હું ભર્યો પુષ્પમાં?
“ધાર્યાથી વિપરિત શું રુપ હોઈું,
“હું! કુદ આ વાસમાં?”

ગોધે ક્યાં મધુકર રહેા સુમનમાં;
ના દૃષ્ટિમાં આવતાં
ડંશી ફર કરે સદા કુસુમથી,
તોયે ન કેા જાણતા.

૧૫

ગત રાત્રિમાં શું શું બન્યું?
પરિવર્તનો પણ કંઈ થયાં!
હા! સ્વપ્નથી જાગૃત થતાં
એ સર્વ ક્યાં નહાસી ગયાં?

‘શું તે હશે કે ના હશે?’
મન માંહિ તેહ વિભાસતો;
આ અર્ધદુઃખની સ્થિતિમાં
નવ સત્ય એકે જાણતો.

“શું હું ઉંઘું કે જાગતો?
“આ સ્થિતિ પણ શું માનવી?
“હું કોણ છું ને ક્યાં રહું?
“આ સર્વ ઘટના શી બની!”

રે! તર્ક એવા કંઈક કરતો;
ભ્રમ-અન્ત ના આળ્યો હજી,
ચિત્ત ચક્ર પર ચૂડતાં પડ્યું,
નિજ અક્ષિ ચોળે હસ્તથી.

જાગી જગત્ જોયું જરા જ્યાં
પ્રાન્તિ ત્યાં લાગી ગઇ,
હૃદય રમરમ પૂર્વનું જે રહ્યું
તે ઠંડપના ખોટી ઠરા.

૧૬

ગગને રસેન્દુ-પ્રકાશ છે
તોય રાત્રીનું રુપ છે રહ્યું.

ઝાકળ પડ્યું ત્યાં રાત્રીએ
વળી સ્થિતિ તે સહ પામીયું;
ફર ના કદિ તે થાય, વિષુ
લાનુ પ્રકાશે નગ ઘણું.

હજી બ્રાહ્મ મુહૂર્તે ધનતિમિર
કંઈ ફર થયું કંઈ છે રહ્યું-

ત્યાં પૂર્વમાં પ્રતિભા દીઠી
મદ મંદ મધુર સુહાવતી
ઝળહળ ઝળકતી જ્યોતિ
અતિ આનન્દ-નેહ વધારતી.

૧૭

પ્રિયમૂર્તિ દર્શન સઘ કરવા
સંકટો શિર કંધ વઘ્યાં;
હૈ! કંટકોમાં પાદ અર્પી
માર્ગ પશુ ખુલ્લા કર્યાં;

ગ્રીત હીમ જેવી નઘમાં
તરતાં નહિ એ હું જહીષા
તુજ કારણે, પ્રિય! શું રહ્યો!
હું જંગલોમાં કંધ ભમ્યો.

“ક્યાં ગઈ પ્રિયા! ક્યાં તું ગઈ?”

મુખ રમરણથી ફીકકું પડ્યું,

હા! નામ તુંજ લેવાં; અહાહા!!

જ્ઞાન પણ ચાલ્યું ગયું.

નહિ તોય તુજ દર્શન થયાં;

હા! ક્યાં થશે રે! તે ફરી?

શું વૃથા રજડી હું મરું!

ના તું હયા કંઈ લાવતી

આહા! શું કરું? શું ના મળે?!

મુજ પ્રાણ પણ તું લે લે!!

તુજ એક દર્શન સર્વ છે

પ્રિયે! તે તું ના હા!! દે મહેને.

અહા! રમરણ મુગ્ધ હું છું બન્યો;

તુજ કલ્પના પણ મિષ્ટ છે;

ક્યાં હું ભૂલ્યો કે રહજમાં

છાડી દીધી રે! મહેન.

૧૮

કદિ અન્ધકારે છો કુળ્યો !
લલો ! અસ્ત ઉપાધિથી થયો !
કયાં જીવ નહિ આ દેહથી
છૂટે! થવા કદિ હો મથ્યો !!

એ સર્વ કુદ્ર ઉર્મિ થકી
કંઈ પાર તાવ અનુભવું;
ઉરવૃત્તિશોભથી ઉચ્ચ વસ્તુ
તે સુણાવે અવનવું.

અમકાર તેહ પ્રકાશનો
ઝાંખો થતો મમ કેન્દ્રમાં.
લક 'શું હશે?' મન વ્યગ્ર એ
જાણું નહિ કંઈ સ્થિતિમાં.

તદપિ ભુલાવતી સર્વને,
એ શાન્ત દિવ્ય પ્રભા મને
આનન્દ આપે અવનવો,
અવલોકી મન મમ ખિન્નબને.

૧૬

ઉંઘ—સ્વમે ત્યાગી તત્ક્ષણે
ઉઠ્યો સફળો બ્રમ લઈ!—

“હું કેાણુ ને ક્યાં આવીઓ?”

“આ વિશ્વ શું માયા નહિ?”

“છે આ સ્થિતિ શું સત્ય?”

“મિથ્યા કેાને મ્હારે માનવી?”

“સ્વપ્નું ગયું ગઈ રાત્રીના

“આ તે સ્થિતિ શું ધારવી?”

“આ જોયું મ્હેં, તે જોયું મ્હેં

“તો કઈ સ્થિતિ સાચી લઉં?”

“પલ—વિપલ ભેદ જણાય, વળી

“વિશ્વે નિહાળું અવનવૂ.”

૨૦

“દીસે આ શું સેવે ?

“તિમિર અતિ. આ સૌ ભુવનમાં ? !

“ઉરે શું થાયે હા !

“મલિન તત્વો કંઈ ભૂલવતાં—

“ચ્છડયો ચક્રે ક્યાંથી ?

“ભૂત ભમ્યો મહિં અન્ધ-અરણ્યે ?

“પડ્યો પંથે હું જ્યાં

“ગગન ગર્જે શું રોષ ઠરીને ?

“ધરૂં શાન્તિ ત્યાં તો

“મન બૃહદ્ ઉચ્ચાટ કરીને

“ધ્રુજાવે અંગોને.

“ચિત્તવિહીન હૃદયાગ્નિ સ્મરીને—

“તિમિરે-અસાને

“અચલ મનથી હું ફર રમું.

“વૃથા હું આ શાને ?

“ધરી ઉપાધિ શિર ભમું ?”

ભમે છે એકાન્તે

પથિક ઉપઉદ્ગાર કરતો.

૨૧

ધરી દિવ્ય દર્પણું હસ્તમાં
નિજ રૂપને અવલોકતો.

ત્યાં જોયું તે દર્પણુ મહિં,
શું રૂપમાં જાદુ જાયો!
ઘડી હર્ષ શોકની વિસ્મૃતિ
હા! સુખ તેથી ખારતો.

નિજ રૂપ કેા હી નવ હીઠું
તે આજ જોવાનું મળ્યું-

(હા! શું અલૌકિક રૂપ તે!!
સૌ પૂર્ણ ઓજસમય જન્યું!!!)
થયો મુગ્ધ તેથી તેહમાં;
નહિ જોયું પૂર્ણ વિકાસ શું?

૨૨

ચિત્તે ધ્યાન સદા નિત્યે
પ્રિયમૂર્તિનું છે રહ્યું;
સ્મરણ કરતાં પાછું
તે, “જ્ઞાન ક્યાં નહાસી ગયું?”

પુછે અન્તર મુજને.
હા! હા!! સ્મરી હું શું કરું?
ભુલું ના યદિ ભુલું તો
સ્મૃતિમાં પ્રથમે સ્મર્યું.

ગુણાતિત કથું ક્યાંથી?
રુપે સુંદર તું હીસે;
મૂર્તિ મનહર લહારી
મૃદુ મૃદુ કંઈ હીસે.

નેત્રો તુંજ પુનિત છે
કંઈ, વંદુ હું તે સદા.
સૃષ્ટિમાં રે! પ્રિય!! તું છે
પ્રેમે શાન્તિદ સર્વદા.

૨૩

બેઠા શાન્તિ સહન કરતા
 નિજ બ્રહ્માંડ-પિંડે,
 ઉપાધિ સ્મિતમય શું માને
 નિશ્ચિંત દર્શાવીને.

ભુલે તે નિજ રુપને નાવ કદિ
 તે વિશ્વને બાણતો;
 ‘સજયું શું?’ સજનાર વિષુ ના
 રે! કોઈ તે બાણતો.

કૃતિ ભેદે સહજ સ્મરતાં
 ભિન્નતા સર્વ બાસે,
 નિહાળી તે ધન તિમિરને
 કૃતિથી કાંઠ રીઝે.

દેખે જે તે રુપ ભૂલી જતા
 વિસ્મૃતિના કારણે;
 તોયે પિંડે મધ્ય સ્થિર થઈ
 દેખતાં ત્રિભુવને.

૨૪

પાછો વળ્યો તુજ દારથી,
ગૃહ છોડતાં ભુલ્યો તને
જે કે લીધા'તા સપથ મહે
નહિ ભૂલવા પ્રિય! તુજને

હું શું ક્ષમા માગું કરી?
આ દ્રોહીને શું યોગ્ય છે? !
ના! ના!! ક્ષમા તું આપતી
કંઈ કર્મ વધુ કરવા મને.

હું હું સ્થિતિમાં જે રહ્યો,
-આ દુઃખના પડદા નીચે-
હા! હા!! મને તે યોગ્ય છે
કરજે સદા તું જે રુચે

ભૂલ માફ ના કરતી કદિ
અક્ષમ્ય ગુન્હો મહે કીધો
'તું ના ભૂલી, હું તે ભુલ્યો'
શિર દોષ છે મહે તે લીધો.

૨૫

આવીને તુંજ દ્વારે હું
સ્થલ્યો, યોલ્યો નવ કશું;
જાણ્યું આવે લેવા તું
સ્નેહી ન પ્રેમી જ છું.

જેયું તહેં ગૃહમાંથી સૌ;
ના ઉત્તર કંઈ આપવા
ધાર્યું; મહેં શાન્તિ લીધી
ઠરવા દુષ્પત્યશ્રીયાં.

કીધો સાદ હમ નામો
વિવિધ મહેં સૌ રૂપનાં,
શું સુણ્યું ના તહેં સઉએ?
કે શું લીધી તહેં હાક ના?!

ઠણે શુષ્ક ઉપાધિથી તો
ચાકયો હું બુમ પાડતાં;
કંટાળી ચાલ્યો અન્તે
શું જાણે તું તે સર્વના?!

૨૬

છે તુજ અનન્ત કયોં હું આ,
આ વિશ્વ પણ આનન્દ છે;
સર્વે કયોં એ સાધનો,
તું સાથએ સર્વે રમે.

કંઈ વાર અશ્વે તું મુડયો,
કેાદી પડયો ના તું દીઠો
વન-પર્વતે કંઈ તું ભમ્યો
ઝરણો ઉતારી સર્વકો.

આ દિવ્ય ભૂમિ ક્યાં કરી!
 શું ખેડવા મન લેં કયું? !
 હા! તો ભલે તુજ મોજ છે
 મહેં સર્વ ચર્ણે છે ધયું.

મુજ મધુર માંસીમાં રહી,
 કંઈ નાદ લેં કહાડયા નવા,
 ગિરિ ગિન્દરે, કોમલ કરે,
 લઈ સાથ એ સાધન સદા.

તુજ હસ્તના શુદ્ધ સ્પર્શથી
 ખીલતી જતી તે ગાંસુરી
 કંઈ રાગ નૂતન કહાડતાં
 રસ ઐક્યમાં ડુબવી રહી.

તે તાનમાં વધુ લીન થાતાં
 જ્ઞાન-ભાન જતું રહ્યું;
 આનન્દ રશ્મિ પ્રગટતાં
 ઘટ તિમિર-દુઃખ ત્યાં દૂર થયું.

આ પાત્ર લેં ઠોળ્યું કરી
 દર પલ વિપલ મલ દૂર થતાં
 જલથી ભર્યું કંઈ વાર લેં
 શક્તિ નવીન કંઈ પ્રેરતાં.

એ પાત્રની શી શુદ્ધતા
 કંઈ બાકી રહી છેશું ખરી ? !
 કે રમત કંઈક નિહાળવા
 પૂરું કરી એ તેજથી ?

૨૭

ચરણથી ઉડતાં રજ જે પડે,
તુજ પ્રસેદ અહા ! તનથી ઝરે,
મુખથી અમૃતધાર સદા વહે,
શિર થકી મનુ જે મનસા ધરે—

તત્વદ શ્વાસવાહુક-નાસિકા
સ્વપુનિતા તુજ ધર્ષણથી થયા.

તુજ દષ્ટિ, તુજ પ્રેમ કટાક્ષ હા !
સુખ સુધાનદીનેજ વહાવતા;
સ્મિત મધુ કંઈ સ્હજ ફરી રહ્યું
તુજ મુખે, નિજ આનન્દ અર્પતું.

સુખદ પૂર્ણ વિમલ શું રૂપ છે ?
મન હરે ચિતપાવનકાર તે.

૨૮

પૂછ્યું મહેં ગૌપાલકને;-

"રે! છે કયાં તુજ આત્મિય?

"ના હીસે ત્હયાં એ રમતો

"મૂઠી હઇ ગૌ આરવી?

“શું રીસાયો તમથી તે ?

“કાં જૂદો તમથી પડ્યો ?

“ભૂલ્યો શું જઈ ગૈા લોકે ?

“ના રપૃહા કંઈ રાખતો.”

બોલ્યો ત્યાં અશ્રુપૂર્ણાદિ-

લોચને, બાલ સુમૃદ્ધ,

જાણે અબ્રથી ઘેરાયો

ગગને રમ્ય રસેન્દુ;-

“શું જાણી છોડ્યા અમને

“ગૈા ચારતા રાષે ભર્યા’

“પૂછ્યું જ કે બહુ તોયે

“ના ઉત્તર કંઈ આપતાં-

“છોડી સઘ ગયો ક્યાં તે

“જાણે છે નિજ અંતરે.

“ભૂલ્યો તો કદિ ના હોયે

“પ્રતીતિ તેની છે મૂને.”

“છે એ બાલ સખા હારો;

“ભૂલ્યો શું ક્ષણ એકમાં ?

“ના લીધો તુજને સાથે

“રાખ્યો શું આ અરણ્યમાં ?”

બોલી એવું ધરી શાન્તિ
પશ્નોત્તર નિરિક્ષતો.

“ રે! રે!! ના પૂછો મુજને;
“ અજ્ઞાને અન્ધ છું કુખ્યો.

“ બોલી:—‘ જાઉં હું રમવા
‘ આવું છું ક્ષણ એકમાં?
“ ભૂલી મહેં કહ્યું;—‘ જા.’ ફરી
“ આંચો નહિ તે દષ્ટિમાં.”

એવાં આર્દ્ર વચનથી
ગૌપાલો દુઃખમાં દ્રવે;
શાન્તિ તોય ધરાવીને
આંચો હું નિજ આશ્રમે.

૨૬

જ્યાં આજ્ઞા કરતો મહને
 કંઈ રાગ નૂતન ફૂલાડવા
 મૃદુ સંગિતે, રસ સુખ આપી,
 વિશ્વને ડાલાવવા.

ત્યાં હૃદયમુજ ઉત્સાહથી
 તુજ શબ્દનું પ્રેર્યું, અરે !
 બેલું બને; ના જાણતું
 એ ઘેનમાં તે શું કરે ?

પુછ્યું તથાપિ તોય હેં,
 આજ્ઞા દીધી મુને ફરી:—
 “ ગા ! ગા ! નવીન કંઈ રાગ ફૂલાડી
 “ સંગિત ધ્વનિ કંઈ સાંભરી.”

નમી જોયું મહેં મુખ ચન્દ્ર પ્રતિ
 હા ! દિવ્ય ઓજસ આપતું
 મધુ રિમત કરી, નિજ દ્રષ્ટિથી
 મુજ વદન-કમલ વિકાસતું.

મુજ સંગિતે છે મગ્ન તું
 જાણું બધું તે પ્રેમથી;
 યદિ જાણીને બુલું હું તો
 શું સાર છે મુજ ગાનથી ?

૩૦

દિન અસ્ત હજી ના છે થયો
ત્યાં પ્રેમથી પ્રિય ખોલતા;
આવ્યા જનો કંઈ કાર્ય અર્થે
જહાર ગૃહની સ્થિર થયા.

“ રાત્રિ વિસામો લઈ અમે
“ આલ્યા જશું નિજ ધામમાં;
“ કિંચિત્ ભૂમિ દીધ અલપ તો
“ રહેશું અમે ખડુ સુખમાં.”

ધરી શાન્તિ બેઠા તે સઉ
 ગૃહઅન્ત ખુણામાં, પછી
 બોલ્યા ધીરે રજની થતાં:—
 “કરશું અમે ગૃહકાર્ય સૌ.”

જ્યાં મધ્ય રાત્રી થઇ દીડી,
 મુજ પૂનિત દ્વારોમાં થઇ,
 પેઠા અગોચર માર્ગથી,
 હા! ગુપ્તચર તેના બની.

બાણ્યું, દીકું મ્હેં સર્વ તે.
 છુપા રહી તે બહુ ભમ્યા;
 ત્યાં રત્ન હસ્તે અડકતાં
 નિજ બુદ્ધિમાં પલટી ગયા.

રહ્યો દેવી જેહ પ્રસાદ ત્યાં
 તે રત્ન—પારિતોષિકે
 તુચ્છ પ્રબલ હસ્ત પછાડતાં
 ચમક્યા કેા દિવ્ય પ્રકાશને.

૩૧

ઉદ્ધિ મહિં ઉડે જતાં
નિરખી અગાધ સમુદ્રજલ,
ચિત્ત ફોલ પામી વ્યગ્ર થાતાં
ઉર્ધ્વ વહે આ તનસલિલ.

શું કરે? આવ્યો મધ્યમાં,
નહાસીને હાવાં કયાં જવું?
જયાં નિકટ તટ નહિ દૃશ્ય ત્યાં
રહ્યું હુસ્ત વારી પછાડવું.

૩૨

છે એક સખા એક નામ,
 સૌનું સરખું છે કામ,
 છોડી સુખ ગૃહકામ,
 કરતા, દુઃખ સહી વનવને.

ત્યાં મૂક્યો એકે હાથ,
 છોડી દીધો સંગાથ,
 થતાં ઉભય અનાથ,
 ચાલ્યા, ભાર ધરી તનમને.

પહોંચ્યો એક મહાવનમાં,
 શાન્તિ ધરીને તે મનમાં,
 ઠપીને દુખથી તનમાં,
 માર્ગ જુવે યદિ, ધનવને.

ખીજે લાઇ આંતર ખલ,
 રહી નિજ સ્વરુપે નિર્મલ,
 ધરી હૃદયે શ્રદ્ધા અચલ,
 કાપે નિજ પન્થ અધોરવને.

જ્યાં રમ્ય એક પ્રદેશ,
 જાણીને એજ સ્વદેશ,
 ખુલ્લો કરી આંતર વેશ,
 ઠર્યો, જઇ શાન્તિનિકેતને.

૩૩

તું શું દુઃખ નહિ સ્વયં દૂર કરે ?
 આંચો હું જ્યાં દ્વારમાં;
 માથું પાદ પડી મહા પુનિત આ
 ‘જેસો પ્રિયે ! નાવમાં.

આનન્દે તમ સાથ ખેલ કરતાં
 જાશું પ્રિયે ! દૂર જ્યાં
 ખેત્રી લુપ્થ થતાં અહા ! રસ વિષે
 રનેહાણું નાવમાં—

હોંચીશું બહુ વિચિત્રાળ પર; ને
 બાઝી રતિ રેલતાં
 પામી ઐક્ય પ્રિયે ! ભૂલી દુઃખ સૌ
 એકઐકના ભાવમાં—

જેશું શાન્તિદ સયન કરતો.
 દૂર હંકારીને ત્યાં
 પૂછે તો ફહીશું: “અમે પ્રિયજનો
 “છે ખેલતાં નાવમાં.”

૩૪

જાગૃત, સુષુપ્તિ, સ્વપ્ન શું ?
 નહિ એક એકમાં સત્ય જ્યાં
 માનું હું કોને સત્ય ત્યાં
 નહિ સ્થિર સ્થિતિ એકમાં.

લઘુ સૌ સ્થિતિ પલટી જતાં
 મન સ્થિરતા નવ ધારતું,
 ભૂલી ભમી બહુ સ્થિતિઓમાં
 હૈમ અંતર આણતું.

ચિત્ત સ્થિરતા જ્યાં નવ થઈ
 ત્યાં શાન્તિ આવે ઠયાં થકી ?
 ભૂલથી ભમે શું ત્રિભુવને !
 સ્થૂલ સ્થિતિ મિથ્યા માનવી.

યદિ છે બધું જે વિશ્વમાં
 તે કોઈક અગોચર હેતુથી;
 ચિત્ત સ્થિર કરી તે નીરખતાં
 સમજાય તે નિજ સ્થિતિ.

૩૫

પાસે બેસી રહી, સદા સુખ લઇ,
 અફે શું અફે મિલે,
 બંસીનો ધ્વનિ ઐર કેા નવીન હા !
 આ ભુવને ઉછળે;—

સુણી તે રસ—નાદ થાય સરવે,
 સૌ ઘેનને છોડતાં,
 સ્વપ્નો ત્યાગી તત્ક્ષણે લીન થતાં,
 ધ્યાની, વીણા સુણતાં;—

ધ્રુવે ભૂમણ્ડલ વળી ધ્વનિ સુણી
 ઠપે યદિ તારકા;
 સુરખી ત્યાં શું મલય—અનિલની
 ઉમ્મતા કેા જૂવે હા!—

ના તોયે હજી જાગૃતિ મમ ચિતે;
 ત્યાં ઘેર નિદ્રા રમે!!
 બંસી પૂછું થતાં અહા! મમ પ્રભુ!!
 આલ્યો તું શું છોડીને?!

૩૬

કંઈ સાગરે પડતાં ડુબ્યા,
કંઈકે પડ્યા વમલે વળી,
ભવ-સાગરે મોજાં અહા !
રિપુ બની ઉછવી રહી,

ડુબાવતાં મન ધૈર્ય—ધારી
જનને, અતિ આનન્દથી
કુદતાં, ફરી વળી હોંસ ધરી
ડુબાવવા ભય મૃત્યુથી.

હું પશુ પડ્યો એ અર્ણવે
કંઈ યોગ દૈવી અનુસરી,
ત્યાં દૂરથી ઉર્મિ દીઠી
મુજ પ્રતિ કોપથી આવતી.

“ ડુબ્યો ! ડુબ્યો !! વહી વેણજ્યાં
જલધિક્ષિતિજ નિહાળતો
નવ ઉઠક નવ પોતે જહાં
ત્યાં, ‘શુ’ હશે ?” હું વિમાસતો.

૩૭

જે વૃહ છે મુજ અક્ષમાં ફરી ફરી,
 નાડી સહ કોરતાં,
 રાત્રિદિન, તરફમાલ--જીવની,
 તે રેલવે વિશ્વમાં.

ખેંચે છે સહ જે સલિલ તનનું
 ખેંચશે સર્વનું તે;
 પૂરે છે રસ-ગાન જે મમ ચિત્તે,
 તે પૂરશે સર્વને.

તાલેતાલ મિલાવી રાગ નીરખી
 જે મૂર્મસ્થાને કુદે છે,
 છન્દો કો'ક આનન્દના રચી કરી,
 તે નાયશે ભૂ-વને.

જે પ્રાણે, રહી શુભ શાન્ત નિશ દી,
 ભૂમિના રોમકુપે,
 તૃણે તૃણે પૃથક્ સૌ સગચાર જ્યાં
 હર્ષના થાય નિત્યે;-

તે પ્રાણે કુસુમો વિકાસ ધરતાં
 ને પલ્લવો પુટતાં;
 તે સૌ પ્રાણ અનન્ત હા ! મમ હૃદે
 રે' છે પ્રીતે ખેલતાં.

મૃત્યુજન્મ જે ભાષા નૃત્ય કરતા
 જે સાગરે છેળમાં
 તે સાગરની છેળમાં શું રહીને
 જે પ્રાણ ઉંચે ચઢે.—

તે પ્રાણે હા ! જીવન આ રસરસી
 હૃદયે વિધિમાલમાં,
 આનન્દે તે માલ પર રમી રમી
 ભૂલે ઉપાધિ તહાં.

અફે અફે મધુર પ્રાણ ! ભરીને
 ચેતના સર્વ કાલે,
 તું રાખે આ ભૂશરીર બુવને
 સ્થિરસ્થિતિ મહિં એ.

૩૮

પુષ્પ એક વાડીમાં મ્હેં
 ફીકું, ત્હને લીધું સાથે;
 પેખિ પેખિ રાજી થાઉં
 સુગન્ધે લોભાધને.

પુછ્યું તેને;--“ સૌગન્ધ આ
 “ આવી ક્યાંથી ત્હારા મહિં?
 “ નહિ હતું પૂર્વે એવું;
 “ યોગ શું મળ્યો છે કંઈ?”

પુષ્પે કીધું હાસ્ય મૃદુ,
 જાણ મ્હારા મુખ પ્રતિ;
 બાલે વેણ કામલ શું;—
 “ વસન્ત વિહારે વસી--

“ આજે એક દિન એવો,
 “ સુરખી મલય થકી
 “ આવી અનિલની; ત્યાંથી
 “ વીકસ્યું છું હું હોંસથી.”

૩૯

સરીને નભ ઉચ્ચ અપાર થકી,
નિજ અંગે શું સાજ વિચિત્ર સજી,
રૂઢી ગુપ્ત સ્વરૂપ વિષે શું હજી,
સુખ દેતું અનેક રૂપે સહને.

રથ રજાં નવીન તણા કરીને,
અખોની શું શ્વેત ધ્વજા ધરીને,
રસી સુવર્ણ તણી સૂર્યે રસીને
નિજ અશ્વ કો દિવ્ય નચાવી રહ્યા.

રથ-ચક્ર તણા ચમકારે ધ્રુજે
બલયુક્ત ભૂમિ; લઈ ઉઘ્ર સજે
મારુત ધ્વજા નિરખી રહજે;
કંપે છે તિમિર તે શબ્દ સુણી.

નહિ તોય હું જાણુ શું નિદ્રા મહિં?
મમ વિષ્ણુ ન કેા હીનભાગી અહિં!
હઉં દોષ હું કોને? જ્યાં કો'જ નહિ;
નિજ દોષથી રાજ દુઃખી રહું છું.

૪૦

તપી તાપથી બળતાં અતિ
 નવ રનેહ પોતાનો ત્યજે;
 રજનિ બધી ગાળી વિયોગથી
 તોય નવ છુટી પડે.

છુપો રૂંહે ઠદિ દિનમણિ
 નવલેશ તેથી ચલ થતાં,
 કરી દષ્ટિ દીર્ઘ યદિ સદા તું
 રાહ જૂવે પૂર્વમાં.

વિલસે પ્રભાતે નભ વિષે,
 તવ તું રવિકર પીડતાં,
 રપશે અહા! તે પ્રેમના
 વિકસે ઉંઘાડી ઉર ત્યાં

નલિની! જૂલે તું પ્રેમ ના;
 નહિ પ્રેમ બીજે કયાં કરી
 વિકસે, બીડે અહા! પદ્મ આ;
 ઉંચે મણિ પ્રતિ નીરખી.

૪૧

સંગાથે જ્યાં કરતાં ખેલ,
મૂકીને નિજ આંતર મેલ,
ભૂલી સર્વ પ્રપંચ અલેખ
રમતાં હસતાં શાન્તિથી.

પૂછ્યું મહેં નહિ ત્યાં તુજને;-
“ છે તું કોણ ? કહે મુજને ”
આનંદે ભૂલી સઉને,
લોભાધ તુજ કાન્તિથી.

લજ્જાનું નહિ લાન જરી,
ભયશંકાને દૂર કરી,
નિશ્ચિંતે તુજ સાથ રહી
જીવન વધતું ઉત્કાન્તિથી.

જ્યાં ખેલ પુરે થઇ તું ચાલી,
હસ્તે મુજને દેતી તાલી,
ત્યાં જોતો ઉભો હું વ્હાલી !
તુજ રૂપ રસીકું શાન્તિથી.

૪૨

કંઈ રાતદિન રડતાં વિત્યાં
 તુજ શોકના અહ !! કારણે
 આ અશ્રુપૂર્ણથી અશ્રુઓ
 સાક્ષી પૂરે છે સર્વ તે.

ના જો હજી તું માનશે
 તો દેહ આ પણ દુર કરી,
 રમરીનામ તુજ આ મુખથી,
 દર્શાવવો ઉચિત ગણી-

તુજ પ્રેમ કાળે પ્રેમ મુજ,
 માનીશ કૃતાર્થી હું થયો;
 પણ આ દશાથી છોડ તું
 છું શોકમાં ડુબી રહ્યો.

૪૩

છોડી આ ગૃહ તુજ કાજ અરણ્યે
 છું હું ભર્યો એકલો,
 ના તોયે હજી તું જડી જગતમાં.
 આ શોકનો દિન શો?!

શોધું ક્યાં તુજને હવે ફરી ફરી
 થાક્યો હું તો ચાલતાં;
 શાને આવાં રસદ ખેલ કરીને
 છે મુજને પીડતાં?!

આ અરણ્યે ધનઘોર જોઈ સવે
 ખેલુ વિચાર્યું મને;-
 “ શાને ત્યાગી સ્વકર્મ-ધર્મ વળી હું
 “ શોધું વને તુજને ? ”

હુઃખો હા ! પ્રિય થાય તુજ સ્મરણે,
 પ્રેમે સહ ભૂલતાં;
 શુદ્ધ હા !! પ્રિય ધામ લાગે મુજને
 તુજ મૂર્તિને શોધતાં.

સંતાઈ ક્યાં જોઈ કરતી ધનવને ?
 રે ! જોઈ પૂરો કરો;
 જાણ્યું તુજ મહાત્મ્ય આજ સહ મહે !
 ના યોગ્ય સંતાપવો.

શું આ આદ્ર હૃદયથી નવ દ્રવે ?
 શું વજન છે ભર્યું ?
 અ હૈયે તુજ. શેષ પ્રેમ સ્મરીને
 ના કાં કદિ તે રડ્યું ? !

છે તુજને અદૃહાસ્યસમ બધી
 ચેષ્ટા રતિવાહિની !
 કંપે છે મુજ હૃદય તે જાણતાં,
 હા ! ના કદિ ત્યાગતી !

૪૪

વહેતી મંજુલ સ્વર એક નદી,
ધરતી હૃતી સ્વાર્થ ન લેશ ઠદિ,
પરમાર્થ શીખાવતી કાંક યદિ,
નિજ રૂપ વિષે વિલસી રહી છે.

‘ખરખરર !’ અવાજ કરી વહતી,
ઉર્મિય ઉછાગી એ રાજી થતી,
સ્વચ્છંદે નિજ માર્ગ કરી વધતી
નિજ લક્ષ્ય પ્રતિ નીરખી રહી છે.

નહિ બાળુ કરી દૂર દૃષ્ટિ કરી,
ગર્ભે કેા વિચિત્ર હા ! સૃષ્ટિ ધરી,
અહા, રૂપ જૂહ ! કરી વૃષ્ટિ કરી
નિજ સ્વાંગ સદા પલટી રહી છે.

જલ મિષ્ટ જણાય રૂપે રંગે,
પરિવર્તન પામતું તે સંગે,
તોય શુદ્ધ નહિ એકે ઢંગે
નિજ રૂપરસે રમતી રહી છે,

૪૫

સંગિતોથી રસ રેલી,
 શોધ્યું દાર ફરી ફરી
 ઠંઠ કાળે જીવનના
 ના તોયે હજી તે જડ્યું.

દારે દારે ફરીને હું
 થાક્યો તેમની સાથમાં;
 ઘૂમ્યો ઠંઠ વિશ્વે તોયે
 નવ આવ્યું તે હાથમાં.

જીવનમાં શીખ્યો હું જે
તે સા આ તુજ સંગિતે;
માર્ગો ગુપ્ત બતાવીને
ચલે છે મુજ પૂર્વ તે.

સંગિતે હું લુપ્ત થઈ
છું ભૂલ્યો નિજ ભાનને,
સુણ્યું સર્વ હજી તોયે
ના મૂક્યું નિજ માનને.

દષ્ટિ સમક્ષ તે લાવે
તારક-ગ્રહ નવીન હા!
સંતોષ્યો નહિ હું તેથી
રસ ભૂલું હું એમ કાં?

ચાલ્યો ચિત્ત રસે સ્થાપી
દેશે દિવ્ય આનન્દના
વાસર રજનિ ત્યાં હું
અન્તે પહોંચ્યો ત્યારે હા !

કેા પ્રસાદ મહાદારે,
થાકી લોથ થયો જ્યારે.

૪૬

મંગલ પ્રભાતે ગોળિથી
 નક્કી કર્યું 'તું' દૂર જવા
 તુજ સાથ જેસી નાવમાં
 સુખાણુવે હંકારવા.

હું તું અને ના વિશ્વમાં
 કેા જાણતું; 'છે ક્યાં જતાં?
 'ક્યાં પર્યટન આ આપણું
 'કેા દેશ ને શા અન્તમાં?'

તે અતટ સાગર મધ્યમાં
 સ્થિતિ નાવની જ્યાં થઇ હતી
 ત્યાં સ્નેહરસ ઉડતાં અહા!!
 વિચિમાલ પ્રિયકર લાગતી.

ત્યાં વિશ્વાપાધિથી મુકત થઇ
 છુટ્યાં હતાં દુઃખ જાળથી,
 ભૂલ્યાં તહાં દિનરાતને
 પર થઇ અહા!! તે કાલથી.

આ નાવ ક્યાં લાંગર કરે,
 નિજ સદૃઢ સઢને છોડતું;
 યદિ રાત્રિમાં તે ક્યાં રહે?
 છે કેાણુ તે સૌ જાણતું?

૪૭

ઘેરાયું નલ અબ્રથી પલકમાં
દિશા ધરે શ્યામતા,
વાયુ જોર કરી પીડે જગતને
પ્રાબલ્યને ધારતાં;

આલે વિદ્યુત ઘોર ગર્જન કરી
ખડેકાવતી ચિત્ત ને;
વર્ષા ક્રોધ કરી અહા! રિપુ બની
ફેંકે નીચે વારિને;

તે યોગે તુજ પાસ આવી મળવા
આલ્યો મુકી સર્વ હું.
ઘેરાયો દુઃખ શોકથી, નહિ કદિ
“ પાછો ફરી જાઉં ”-

એવો તર્ક થયો અહા! મમ ચિત્તે.
ના દુઃખને જાણતાં
પ્રેયો હા! તુજ પ્રેમનો બળ ધરી
ભૂલ્યો વ્યથા સ્નેહમાં.

૪૮

ત્યજીને તુજ રાજ્યસિંહાસન
મૂકી સિદ્ધ, અચલ, દૃઢઆસન
આવી ઉભો મમ કુટી દ્વારે.

ગાતો હતો શાન્ત એકાન્ત ખૂણે
પૂહોંચ્યો સ્વર તિક્ષણ જહાં ઠણે
આવી ઉભો મમ કુટી દ્વારે.

ધ્વનિ સંગિતનો જ્યાં અભિવાધ્યો
આકર્ષક ચિત્તને અનુરાગ્યો
થઈ શાન્ત ઉભો રહ્યો તું ત્યારે.

વધુ સંગિત લીન થયો જ્યારે
ભૂલ્યો તુજ લાન સૌ ત્યારે
'તું' આવીને ઉભો ક્યારે?'

સ્વર દિવ્ય પૂહોંચ્યો જ્યાં ગગને
જોયો ગહે તુજને સૂક્ષ્મ મને
આવી ઉભો મમ કુટી દ્વારે.

૪૯

શોધી તને ગૃહ સર્વમાં
ના તો હજી તું શું મળી ?
ખુણે ખુણા શોધી વળ્યો,
કાં સર્વ નિરાશા મહિં ?

મોટું નથી ગૃહ મુજનું
કે શોધતાં તુજને ભૂલું ?
જે કે ગયું એકવાર તો
હું નવ ફરી તે સાંપડું.

છે મુજ અપૂર્વ આ ગૃહ અહા !
હું જાણીને તેમાં ભમૂં
દ્રારો સહ ખુદલાં છતાં
ના પાર તે કે પામતું.

એ ગૃહ મહિં તું કયાં રહી
સૌ શાન્તિથી જ્યા કરે ?
હું શોધું છું ગહું તોય તું
જડતી નથી મુજને અરે !!

૫૦

જીવનમાં ચિરકાલ
 સદા રાખી હૃદયે
 પ્રભાત ન મુખ દેખે
 તેજ મહારં દાન છે.

જીવનનું શેષદાન
 જીવનનું અન્તગાન
 અહા! પ્રભુ તુજ માટે
 તેજ મહારં દાન છે.

વાણી જહાં શેષ રહી
 પાર નહિ બાંધી શકે
 ગાન તેને સુર હઇ
 તાન નહિ સાંધી શકે.
 ઉભી રહે ગુપ્તગુપ્ત
 તરુણિ નવલ રુપ
 મારે જે ઠગાક્ષ અહા !
 તેજ મ્હારું દાન છે.

ક્યોં જેને હુંદે રાખી
 દેશ દેશ ફર ઠંધ
 વિકાશ પતન મ્હારું
 તેની બાબુ પડે છે.
 વિચાર ને કાર્ય મહિં
 નિદ્રા અને સ્વપ્ન મહિં
 ઇશ્વરત્વ ભોગવે જે
 તેજ મ્હારું દાન છે.

એકાન્ત અલગ રહી
 જોતી જાય સર્વ કંઈ
 તોય ન લેપન લેને
 લેશ અફે લાગે છે.
 ઘણા જન આવી દ્વાર
 માગે લેને હસ્ત-હાર
 તોય ન સમર્પે પ્રેમ
 તેજ મ્હાડું દાન છે.

દુઃખ સુખ જાણે નહિ
 પ્રેમથી જે પ્રકાશે
 દર્શન તે દે ન કોને
 સ્પર્શે તુજ વિકાશે.
 વિશ્વમાં ન કોઈ એક
 જેણે તોડ્યો તેના ટેક
 પ્રતિજ્ઞાન લ્હાડું ધરછી
 આશા એજ માન છે.

૫૧

વીણા જ્યાં પડતાં ધીમી
સ્વર આકર્ષણ સૌ ગયું;
સૂત્રો સ્થૂલ જની ત્યાંતો
ઘેરે છે નિજ ચિત્તને.

કાલા અબ્ર થકી પટની
ગગને વિપદ જ્યાં સહી,
ઘા કીધા તડિતે ત્યારે
અમઠાવી નભ કેન્દ્રને.

ગર્જન દૂર ક્ષિતિજમાંથી
ઠંપાવે ધૂલિ-ધરણીને
ધબકારા સુણીને લેના
ન્હાસે છે મન સ્થિરતા.

વીણા સાદ ગયો કુખી
ગુહા-અન્ધ તિમિરમાં
પાગ્યો લય ફરી ફરીને તે
ધરીને સ્વર ઠંધ દિવ્યતા.

૫૨

નદી ઘોર ભયાનક શુન્ય તીરે
 પુછ્યું કુતૂહલથી મહેં અરણ્યે;-
 “અહિં કેણુ રહે ભય ત્યાગી સહ ?
 “જન ! જોલ હું તોલ નવીન લઉં ! ”
 મન જાણતું ના ચિત્ત ધ્રુજતું કાં
 વન શાન્ત એકાન્ત કેલાહલમાં ?

પ્રતિ ઉત્તર આપી ધ્વનિ પડદે
 દૂર થાય ઠહી વચનો મુજને:-
 “અહિં શાન્ત એકાન્ત વને રહું હું
 “ગણી યોગ્ય એકાદ દિને મરવું.”
 થઈ સ્તબ્ધ હું તો વચનો સુણીને
 ધરી ધ્યાન ઉભો ધનઘોર વને.

૫૩

છે ઝૂંટતા મમ પ્રાણનો રસ ઝરે
આનન્દદાયી સદા;
હ્યો જે યોગ્ય જણાય અમૃત-ધરા!
છે આપને કાજ આ.

જેવી મુજ નયન થકી સૃષ્ટિને
હૈ ! પ્રાણ—દેવા !! ફરી,
સંગિતો મુજ ઈર્ષ્યદ્વાર રહીને
તુજ સુણવાં શાન્તિથી,

છે એ તુજ અગાધ ગુઢ રસ ને
આનન્દ હા ! એજ છે.
રક્ત રેલ્લી તું રાત દિન રૂપમાં
અન્તે પછી વિલસે.

સૃષ્ટિ તુજ વિચિત્ર વાણી રચતી,
સંગિત પ્રેમે પૂરી,
પામે છે ગતિ ગાન ત્યાં પ્રીતિરસે
જ્યાં ખીલતાં પ્રાણથી.

૫૪

હૃદયે તુજ મલાનિ છે,
 હજી આંખ ઘેન ઘેરી રહે ;
 ઠંટક વને રાજ્ય કરે,
 કુસુમ રૂપ કર ધારીરે !

નહિ શું ખબર તને તેની ?
 જાગ તું આ વાર જાગ !
 નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ !!

કઠિન પથની શેષે,
અગમ નિર્જન દેશે,
એસી રહી પ્રાણુ જૂવે
રાહ ત્યાં મલિન વેશે.

સ્મર પ્રેમ નવલ રુપ જોની !
જાગ તું આ વાર જાગ !
નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ ! !

મધ્ય સૂર્ય રશ્મિ તાપે
સકલ આકાશ ઠાંપે
હિણુ વાયુ પ્રગલ પીડતાં
તૃષા થાય માપ અમાપે;

મન તહિં સામર્થ્ય લેની !
જાગ તું આ વાર જાગ !
નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ ! !

હૃદય-ગુફાની મહિં
આનન્દ શુ છેજ નહિ ?
અહા ! દુઃખ ખાંસુરીના
રાગ નિજ રુપે સહી.

ધ્વનિ કો'ઠ ઔર કૂહની!

ભગ તું આ વાર ભગ!

નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ!!

સંગિતનું એક તાન,

કરાવી અમૃત-પાન,

સાંધી સાજ તાર સહુ,

ગા તું કો નવીન ગાન;

મૃદુ સ્વરે તું ભાગ દેની!

ભગ તું આ વાર ભગ!

નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ!!

પ્રાતઃપ્રભા ઝળુકે

આકાશ અગાધ કુપે

ઢાંકે દિન પૃથ્વીને ત્યાં

મોહિની સુવર્ણ રુપે;

નહાસે છે તિમિર જોની!

ભગ તું આ વાર ભગ!

નિદ્રા ઝટ દેની ત્યાગ!!

૫૫

નહિ પાસ તુજ માગ્યું કશું,
 નહિ નામ મહેં મહારું લીધું;
 વિદાય મુઠ પન્થે પડ્યો
 ત્યાં મૌન મહેં સાધી લીધું.

જ્યાં વૃક્ષનો છાંયો હતો,
 કુવા નિકટમાં, ત્યાં ઉભી;
 જલ પૂર્ણ થી ભરી ગાગરો
 ગજગામિની ચાલી જતી.

હઠ સાદ મુજને યોધનાં

કહ્યું;—“ચાલ, અલિ ! ઓ ! સંગમાં

“પ્રાતઃ પ્રભા નભસૂર્યને

“વરમાલ ધરશે સહજમાં.”

નહિ સાંભળયું કંઈ; શાન્તિથી

વિચાર વમલે હું પડી;

મનઃકંપના કંઈ અવનવી

આવી મને ભેટી પડી.

પદ્ધતિનિ સુણ્યો મહે નહિ;

તું આવી ઉભો ક્યારથી?—

પણ દૃષ્ટિ જ્યાં મુજ પર પડી,

મુખ, અક્ષી ફીક્કી મહે દીઠી.

ત્યાં રુદિત સ્વરથી તહે કહ્યું;—

“તૃષા પીડિત હું પથિક છું”

જાણી વ્યથા મહે સ્વર થકી,

કંઈ કારણે છે શ્રમિત તું.

મુજ દિન-સ્વપ્નોમાંથી હું
જાગી ઠરણ સ્વર સુણતાં,
મમ પાત્રમાંથી જલ દીધું,
ભેગા કરેલા હસ્તમાં.

વનપત્રે ખળખળ ધ્વનિ કર્યો,
કોયલ ટહુકી તિમિરમાં,
પુષ્પો સુગન્ધી મસ્તીની
ફેલાવતાં વિકસી રહ્યાં.

મુજ નામ-સંજ્ઞા જ્યાં પુછી
અહો ભાગ્ય મહેં મહારૂં ગણ્યું;
હું મૌન થઈ ઉભી વિચારું:-
“ શું કાર્ય મહેં એવું કર્યું ? ”

થઈ ગુપ્ત તે ચાલ્યો ગયો;
ઉજ્જવલ પ્રભાત પ્રકાશતાં,
વિચાર-ચક્રે હું મહડી
થઈ લીન તે તાદૃશ્યમાં.

૫૬

શીર રોમભર્યે જલપાત્ર ધરી,
માલા રસની કણ્ઠે અપી,
કંઈ શાન્ત એકાન્ત જગ્યા નિરખી
ઠટિ હાથ હઈ મૃદુ ચાલતી તું.

નયનો ચગચલ ચિત્ત ચોરી કરે,
ગૃહ માંહ ધીરે જઈ બેસી ઠરે,
પછી ધૂર્ત થઈ મૃદુ કંઈક હીસે;
નવ ભાન તને કરે કાર્ય તું શું ?

વસો તુજ વાયુ અપાર બળે
ઉડતાં નવ ભેર કર્યાં તે બળે,
પણ રાજી થઈ તું અકાળ કળે
ઉભો કરી દ્રષ્ટિ તુજ અફે જ્યાં હું.

મળી દ્રષ્ટિ શું દ્રષ્ટિની સાથ જહાં
રસ એકય વિષે કુબતાં અહ ! ત્યાં
ગજગામિની ! રૂપ અહો તુજ ક્યાં ? !
ભૂદયો ભાન કહાં હું ઉભો રહું છું.

૫૭

મમ જીવન ઉન્નતિમાં
ફેરવી રફીન છાયા
દિવ્ય તુજ દીપ્તિએ, તે
પુરે કેા વિચિત્ર માયા.

રાખી તુજ અંશ દૂર,
ખાળવે મધુર સુર,
બેઠાં બેઠાં પુરી તાન;
સ્વલેહે ખની છે કાયા.

દિવ્ય કોઇ અશ્રુ પુરી
ત્યજી હઇ સર્વમાન
ગગને કેા શબ્દ રચે
દ્રાવક વિરહ ગાન.

ઉર્મિ પડે ઉંચી નીચી
 સમુદ્ર દે આંખ મીંચી
 તોય હે અનન્ત પ્રાણુ
 થીઠ રસ-ઐક્ય તાન.

પીઠ પુંઠ જે ધર્યું છે
 આસન સુંદર હારું,
 વાંકથી વિચિત્ર બની,
 અંતરે છે જેવું મહારું.

મધુર મોહક અને
 સુખદ સતેજ બને
 આસન છે જ તોય
 નયનથી સર્વ સાફું.

તુજ મુજ મિલનથી
 આકાશ વિકાસ ઘરે;
 સંગિતે હા? તુજમુજ
 વાયુ ફેગ આદરે.

સંતાકુક દાવ મહિં
 -દુઃખનું જ્યાં ભાન નહિ-
 યુગો યુગ વહી જાય
 કાલને તે શું ઠરે?

૫૮

હું
માગતો ફરીને લિક્ષા
ગામના અનેક પથે,
આવતો મહેં દીઠો ત્યારે
એસી કેા મુવર્થુ રથે-
અપૂર્વ એક દર્શન સમ
નયને લાગ્યું તે મમ

નૂવન શું શોભા તેની ?
શું વિચિત્ર સાજ !
વિસ્મયથી ધાર્યું મને;-
‘આવે કેા મહારાજ.’

મહેં ધાર્યું; ' આજ શુભ દિન
 આન્યો ખડુ કાલ પછી. '
 ઉર્મિઓ ઉછાળા મારે
 ભાવના વિચિત્ર કથી.
 ઉભો ત્યાં હું માર્ગ પર
 ખુલ્લા કરી દાન- કર

આશાથી પ્રપુલ્લ થઇ
 સુવર્ણના તાનમાં;
 ' મહારાજ દિસે છે કેઇ
 હસાવશે દાનમાં. '

ત્યાં રથ જ્યાં હું ઉભો હતો
 આવીને તે સ્થિર થયો.
 મૃદુ સ્મિતે નીચે આવી
 ભાગ્ય મુજ જોતો રહ્યો.
 ધરી મુખ પ્રસન્નતા,
 બૂટીને સકલ વ્યથા,

ભાગ્ય મુજ ઉઘડશે
 એ આશમાં તણાઇ જઇ
 ઉભો દૂર ઠર ઠરી
 બોલ્યો ત્યાં તે હાસ્ય કરી:-

શું “લાવ કંઈ આપવું છે?”
 ચકિત હું શબ્દે થઈ
 રાજ ભિક્ષા માગે એ શું?
 ઘટના વિચિત્ર નહિ?!

ભિખારીથી ભિખ પુછે
 કેવલ કૌતુક એ છે!

શરમથી મૌન થઈ,
 ઉભો રહ્યો નીચું ભેઈ;
 ઝોલી મહિં હાથ નાંખી
 આપ્યો નહાનો કણ લઈ.

જ્યાં પાત્ર ખાલી ધરે કર્યું;
 ભર્યો ભિક્ષા ધાન્ય મહિં
 સુવર્ણ એક નહાનો કણ
 આશ્ચર્ય શું? પાર નહિ.
 કન્દન મહેં અતિ કર્યું
 સાથે સાથે એવું ઇચ્છ્યું;-

“આપે તે સુવર્ણ થાય,”
 સ્વાર્થથી લોભાઈ કંઈ,
 “તેને આપ્યું કેમ ન મહેં”
 “સર્વસ્વ ત્યાં રાજ થઈ.”

૫૯

ઘેરાઈ જ્યાં રસદ પટથી
 શાન્તિથી ત્યાં હું સુતી;
 હસ્તે તુજ કપોલ કરતા
 કેા પ્રેમના વેગથી.

આલિંગી બહું ગાઠ કરથી,
 વેલી બની દુમને,
 કે છે શું તું સમાધિ રૂપની
 કાં પ્રેમથી મુજને ? !

નિદ્રામાં તુજ સ્વપ્ન રમતાં,
 વણે અધિકાં ધરી,
 સ્વપ્ને કલ્પિત સુખ ગણીને,
 હું મોજ ત્યાં માણતી.

છોડી ત્યાં તું શયન-ગૃહ કયાં ?
 રે ! દૂર નહાસી ગયો ?
 મુકીને જુઠ સ્વપ્ન-બ્રમમાં
 કયાં ત્યાગીને તું રહ્યો ?

૬૦

તેજ મહારૂં શેષ ગાન
સર્વ રાગિણી પૂરે-
મહારો સર્વ આનન્દ ત્યાં
મિલે છે ત્યારે સુરે:—

જે આનન્દે ભૂમિ હસે,
પુષ્પ પલ્લવ જેથી રેછે
આનન્દે અધીર બની;

જે આનન્દે વિકાસ પાતન,
ભૂલી જઇ ઉભય સ્વપ્ન,
નાચે છે વિશ્વવાટિકામાં;

તે આનન્દે જન્મ—મરણ,
ચિત્ર વિચિત્ર વરણ,
બળવી નવીન સુરે-
સર્વ રાગિણી પૂરે.

આનન્દ અમૃત-પાન
ઠરાવી જગાડે જે
પ્રાણ દિવ્ય કાંક અર્પી
પક્ષીને ઉડાવે તે;

જે આનન્દે દિશા હીસે,
વાયુ વળી અતિ રીઝે,
શાન્તિ દે છે રજની,

જે આનન્દે અશ્રુ જલથી,
ધોવાઈ રકત સતહલથી,
વ્યથા જાય વિશ્વ-મૃતિકામાં,

તે આનન્દે ભુવન નાચે;
સ્વામી જોઈ તે સઉ રાચે,
છતાં શબ્દ એક ન સ્કુરે
તે મિલે છે ત્હારે સુરે.

૬૧

એકા સર્વ સભા ભરી ગગનમાં,
કેા ગોળિના કારણે,
તારા, ચન્દ્ર, વિરુપ સૂર્ય ધરીને,
સૌ સાથ એસી કૂહે;-

“ આ આકાશ અગાધ નીલ તલમાં,
“ કાં દિવ્યતા છે રકુરે!
“ શું આનન્દ અપૂર્વ રુપ ધરતો
“ આ આલમાં વિચરે?!

“ શું છે પૂર્ણ છળી અહા! મનહરા
“ કેા રંઙ અંજે રચી?
“ દૃષ્ટિએ પડતી અહિં નવીન હા!
“ આ સૃષ્ટિ શું કેા નવી?”

ત્યાં ઘેરે નલ અગ્રિ સ્યામ પટથી,
દિશા કુમાવી અધી
જૂવે રુપ તહાં સભા કુતૂહલે
તે અન્ધકારે મથી.

૬૨

પ્રાતઃખંડોર થયો જ્યારે,
પ્રાચી રક્ત દિશા દીસે;
કેધે લાલ કરી અક્ષી,
ગર્ભાવી ક્હે અન્ધને;-

“ રાત્રી રાજ્ય ઠર્યું તોયે
“ ના તું તોષ હજી ધરે;
“ જા થા દૂક કરી મોઢું
“ કાળું મેસ લપેટીને.”

વેણા ક્રોધિત સુણીને
દાઝયું અંતર અન્ધનું;-
‘ રાજ રાત્રીને હું છતાં
સુણું છું નીચ શબ્દને. ’

રજની-દંડ ધરી હસ્તે
ઉભો પન્થ શું ઘેરીને,
કેધે શ્યામલ શું મુખે?
રક્તો અન્ધ લગાવીને.

તેહયું સા'ય તણા કાર્યે
મારુત સૈન્ય પતિસઃ
આંચે ઉભા સૌ સાથે,
પૂર્વે દૃષ્ટિ આરોપીને.

ખેત્રી ગુપ્ત રથે ત્યાં તો,
કનકે રસીને ધ્વજ,
રોષે રક્ત ઠયોં નેત્રો-
ઠાલાવી નભ કેન્દ્રને.

દેખી દૂર રથે ખેડો
દેવી દેવ કો તેજનો,
કપે અન્ધ પ્રભાવેથી,
ત્યાગે છે નિજ દંડને.

વાયુ બાળુ દઇ ત્યાગી,
ભેળાયો રવિ સૈન્યમાં;
નૈરાશ્યે ત્યાં અન્ધયદિ
ન્દ્રાસે શુભ વિચારીને.

ચાલ્યો, દૂર ગયો, ખેંચ્યો
 દારે ઇન્દ્ર તણા મહા;
 માગે છે નિજ ન્યાય તે,
 એણે ઇન્દ્ર સિંહાસને:-

“કહાડી દૂર મહને મુક્યો
 “સૂર્યે ક્રોધ કરી તદા
 “લીધું રાજ્ય હતું મહારું
 “હું ટાવી, દઈ ત્રાસને.”

ઇન્દ્રે આપી કહ્યું શાન્તિ:-
 “નહિ એવું થાયે ફરી,
 “દર્શાવી નિજ નીચતા,
 “ખોલાવીશ હું સૂર્યને.

ચાલ્યો અન્ધ ગયો ત્યાંથી;
 ખોલાવે ઇન્દ્ર લાગુને;
 કહ્યું તિમિરે જે બધું
 કહ્યું તે ફરી સૂર્યને

બાનુ' હાસ્ય કરી મૃદુ,
દષ્ટિ ઇન્દ્ર પ્રતિ કરી,
ન્યાયે સ્થિર રહી ચિત્તે
બોલે છે શુદ્ધ શબ્દને;-

“ જુઠાં વેણથી તમને
“ અન્ધકાર શું વિખરે!!
“ દોષ નથી એમાં મહરો
,, જ્ઞતાં લેશ વિચારીને.

“ હું ના હોંઠિ તદા આવી
“ બોલે છે નિજ કાવતું
“ લાવો મુજ સ્થામે તેને
“ ના વદશે કો વેણને. ”

૬૩

નગ શીખથી,
ધરી વેગ શી!

ઉતરી અહા!
વધતી હતી.

મંજુલ રવરે,
રસથી અરે!
ઉર્મિ વહીને
ઉપદેશતી.

નિજ રુપથી,
રસ કુપથી,
રફ્ફી જીવન
જાતલાવતી.

થઈ લીન ત્યાં,
લજતાં જહાં
મધુ સાગરે
રસ રેડતી.

૬૪

મહને પ્રભુ ! તું અશેષ કરે છે
 એવીજ શું લીલા હારી ?
 ઢાળે ને વળી ફરી તું ભરે છે
 નવીન જીવન-વારી.
 કેા સમે ગિરિ કેા સમે નદી તીરે,
 ન્હાની ખાંસીને મધુર સ્વરે પૂરે,
 કેા સમે તાન બજાવી દૂર ફરે,
 તું ખાંસુરી ધરી મહારી.

હારા અહા ! એ અમૃત સ્પર્શે
 મહારું હૃદય ખાલી
 સીમા ભૂલીને અતુલ હર્ષે
 ઉથલી ઉઠે વાણી.
 મહને (પ્રેમ કરી) એક મુઠી ભરી
 દે છે તું દાન દિવસવિભાવરી
 કંઈક યુગ એમજ ગયા સરી;
 છું હું બે કર-ધારી.

૬૫

ખરે જ્યાં પ્રેમનાં ફૂલડાં
 મધુરાં ગન્ધ વાહક તે;
 રતિ રસ રેલતો રહે જ્યાં
 ડુબાવી દુઃખ દહોને:-

દયાનો મેઘ જ્યાં વરસે,
 ગગન જ્યાં હેતથી ગર્જે
 દિશા જ્યાં પ્રેમ પૂરીને
 જગત્ આનન્દ ધરી લે છે:-

સુખોના સાગરો જ્યાંથી
 ઉછાળા મારતા ત્યાંથી,
 શશિ પણ તેજ લે જ્યાંથી,
 રવિકર છુટતાં ઘરથી:-

સદા આનંદ છે ત્યાં તે
 અજળ મસ્તી-ખુમારીનો,
 શીખાવે તે પ્રણય ગાનો
 મધુર શું રૂપ આપીને?

૬૬

નમનથી નમતાં રસ રેડતી,
ફરી ફરી હુઃખ દૂર રમી રહી;
સુખ સુધા નદી નીર વહાવતી
વ્યથિત વ્યાધિ તું તીર ડુબાવતી;
કદિ કદિ કરથી, કરુણા કરી,
અમૃત અંજલિ આદિક આપતી.

નહિ નહિ નવ સ્વાંગ સદા સજી,
તુજ રુપે હસ તું રમતાં હજી;
ગુણ કદિ ગણી કાં ભૂલથી ભમી,
ફર ફરે દૂરથી ફરતાં ફરી,
મનહરા નવ મૂર્તિ નિહાળતાં
ચિત્ત ચળે સુપયોદ શું પેખતાં.

૬૭

ગયો જે સીંધુના તીરે
 ફરે છે તેહ શું પાછો ? !
 અનિલ દહરી ઉડી ફરતાં
 મઝામાં તે પડે ત્યાં તો.

ઉછળતી ઉર્મિઓ પેખિ,
 રંગે રંગ રાગ રસ રમતી.
 નવીન હા ! તે જૂવે ત્યાં શું ?
 ઘડી પલ ત્યાં વીતી જતી.

સલિલે ચિત્ર નિજ નીરખી
 નવલ રૂપ દૃશ્ય તે કરતું,
 ઢળે મન પ્રેમથી ત્યાં તો
 લગન એ રૂપનું ધરતું.

નહિ જ્યાં ભાન પોતાનું
 ભુલે આનન્દ પામીને;
 રસે રેલી અહા ! ત્યાં સૌ
 ડુલે રસ શિર ધારીને.

૬૮

અહા ! પ્રભુ ! વરસાવ મેઘ
તાપ સહિ દૂર કરી ;
રોષથી ચમકારે વિદ્યુત
લે સકલ દુઃખહરી !

તિમિર તોડી બન્ધ છોડાવી,
આદેશ વજનાદે ધરાવી,
શુભ્ય રૂપ ઐક્ય સૌ કરાવી,
રાખ તું હૃદે ધરી.

પ્રલય રૂપ ધારી કરે શું
પિંડ મમ રેલાવી
રૂપ મુજ સમાન કર તું
હે દેવ ! વિશ્વ-ધારી !

ચાહ મહને, પ્રભુ ! ચાહ અરે ! તું
પિતાને ક્રોધે સુમાત કરે શું
ભુલી દોષ પાપ પ્રીતિ કરે શું ?
સ્વપુત્ર પ્રતિ સારી.

૬૯

કનકે રસી,
 નલમાં વસી,
 સજે પૃથ્વીને
 રવિ તાપથી.

રજની બધી,
 દર તહે રહી,
 ભૂમિ પાદમાં
 સ્થિતિ છે ઠરી.

ચૂરી રાત્રી જ્યાં
 તિમિરે જતાં,
 પ્રગટે તહાં
 નલ વિવસી.

દર આપીને
 દુઃખ કાપીને,
 લઈ તું સઉ
 ઉડ, શી કૃતિ?!

૭૦

જ્યાં આવે વર્ષા વસન્તકરમાં,
જ્યાં રાત્રી સૂર્યે રૂંહે,
ત્યાં જોવું સૌ જઇ મમ નયનથી
આનન્દ હા ! એજ છે.

જ્યાં ધન્દુ ગગને ફરે દિવસમાં,
પુષ્પો કુટે તાપથી,
ત્યાં ખેસીને વિહાર આજ કરવો
કેા દિવ્ય હા ! પ્રેમથી.

જ્યાં વરિ ભૂમિ ઉતરી નલ રૂંહે,
મૂલો મળે શાખને,
ત્યાં આવી સૌ વેલવેલી સીંચવી
તવ્ પુષ્પના કારણે.

જ્યાં ઉર્મિ અડતી રૂંહે ગગનને,
છોળો ભમે આલમાં,
ત્યાં ખેસી તુજ સાથ આજ રસમાં
છે ખેલવું નાવમાં.

૭૧

અરે, તરકર ! વૃથા શાને
કરે ચોરી તું પોતાથી;
કરે છે તુંજ પોતાનું
ખુની ? શું ખુન ખંજરથી.

અરે, રાજા ! જરા તું જો
કરે છે રાજ્ય કોના પર ?
સદા સવેક બની સૌનો,
તું સેવે કોણ ? હો, નોકર !

નહિ અહિં પારકું બીજું
સદા છે એક અહિંઆ તો
તું સેવે ને બને રાજા
અહા ! હરનિશ પોતાનો.

કરી દે ફર સૌ આજે
મુરખ ! તું ભૂલ પોતાની;
નથી કંઈ સાર એ સૌમાં
ભૂલો તહારી ગણવાની

૭૨

શિશુ અફ્ર વિવિધ રફ્ર સજીને
કણ્ઠે શું માલા ધરી,
ચાલ્યો દૂર ઉમંગ ઉર ધરીને,
સૌ ખેલતાં જ્યાં રહી.

જૂવે નિજ સ્વરૂપને કુતૂહલે
“શું સાજ છે મહેં ધર્યો ?
“હા ! હા ! રૂપબન્યું કંઈ અવનવૂં
“સૌ મહેં ઉમેરા ક્યો ! ”

એવો ગર્વ અયોગ્ય ચિત્ત ધરતાં
આવ્યો મહા મણકપે;
પેખે સૃષ્ટિ-લીલા અપૂર્વ રૂપ ત્યાં
ના તોષ તેથી ધરે.

જતાં એ સૌ તે હસે મૃદુ મૃદુ
“હા ! ઠીક છે સૌ કથું !
“ના તોયે હજી સાજ આ મમ સમો,
“શું રૂપ છે મહેં કથું ? ! ”

૭૩

અભ્રો અબ્ર શું ઘેરે છે
છાયા નીલ નલે કરી;
વર્ષા વારિ શું ફેંકે છે
દિશાઓ ડુબવી બધી.

રજનિ શ્યામલ પટે,
થંભી ત્યાં ક્ષિતિજે તટે,
ઢાઠયું વિશ્વ બહુ ધીમે,
ખીડે શતદલ પાંખડી.

આવા કાળ—પથે ભમતો
છે તું કોણ પથિક અહિં ?
અહાહા ! ભૂલ કરી મહેં તો
જાણ્યા નહિ શું મમ સ્વામિ ?

આ ધરશે ના લેશ હૃદે,
દેખી સૌ મમ શુન્ય ગૃહે,
જાશે ના પ્રભુ દૂર પથે,
ચોળાવી મુજ આંખડી.

૭૪

મમ હૃદે પ્રભુ! સ્થાપન કાં કરી
હૃદય-અન્ધ ઠર્યાં તમને પૂરી?!

નવલ ચન્દ્ર ન સૂર્ય કેા જાણતું
તુજ નિવાસ શું કેા યદિ ધારતું;
નિજ પ્રભાને શું મોઠલે શોધવા-
તુજ સ્વરૂપ વિશાલજ પેખવા.

પટલ અન્તર ત્યાં વચમાં પડી
સ્થિર કરે સહિ યતન તદા નડી.

અનિલ દહેરી શ્રવણ ગુન્જાવીને,
વિનવતી કૂહે છે મમ ચિત્તને.
'કરું શું હું' મન એહ વિમાસતો,
નવ સુમાર્ગ હજી કંઈ જાણતો.

૭૫

પશ્ચિમે અર્જુન કુદે નવ રુપે,
 મુશાન્તિનું વારિ ત્યાં
 નાચે છે મધુ ઉર્મિએ શીખ ચુડી
 હોમે સજી અર્જુન શાં ?

પક્ષી શું ગૃહનિજ દષ્ટિકરીને,
 આનન્દના વેગથી
 ઉડે ત્યાં મળવા ફરી અધીર થૈ,
 સ્વખાલને પ્રેમથી.

વૃક્ષો ત્યાં અતિ શોક હુદે ધરતાં
 ઉભાં ધરી મૌનને;
 ખીડે કેમલ પાંખડી અનુભવી
 નલિની ત્યાં કષ્ટને.

એ સૌ તહારી લીલા અનન્ત રસની
 શું દિવ્યતા તે ધરે ?
 તું ખેચે પડદા સહુ રમતમાં
 આ વિશ્વ-ભૂમિ પટે.

૭૬

હૃદયનાથ ! જીવન મ્હારું
તારે અરણ્ય.
પ્રાણવિહાર ! કર તું ધાયું
તારે શરણ.

અહુ જીવન છે તારે કાળે
શિર લઇ બલે તેહ તું સાળે
મુજ સંગાથે ખેલ કર તું
છે અરણ્ય.
હૃદયનાથ ! જીવન મ્હારું
તારે શરણ.

મમ હૃદયને લે તું ભલે
 હૃદય હરણ !
 કર વીણા તું સંગિત બોલે
 નવલ ચરણ.

હોય ભલે હારી મરણ એવી
 લે તું આ મમ રક્તીન લોહી
 નવીન રક્ત આવે અતોલે
 રક્ત વરણ.
 હૃદયનાથ ! જીવન મહારૂં
 હારે ચરણ.

૭૭

પ્રભુ! હારો આ અકાલ વિરહ
અફે અફે શું જાગે છે;
અતુલ હારૂં મુગ્ધ સ્વરુપનું
હૃદય વીણાએ વાગે છે.

સાડી ધરી રજની બધી કાળી,
તારા તારાની રચિત ચોળી,
ખેડેરી ઉભી પણ હૃદય ખાલી
રતિ શું અન્તર રાગે છે?

સ્મરણ હારૂં નસેનસ થાય,
નામ પ્રાણેશ્વર! નવ ભૂલાય,
વિરહ વેદના નહિ સેવાય
હૃદય પ્રેમ માગે છે.

શ્રાવણ મેઘ વહે મમ નયને,
વસ્ત્રો ભિંજે મુજ સૌ ત્યાં શયને,
લગી લગી સ્મરૂં નમને નમને
તોય શું તું હજી ત્યાગે છે?!

૭૮

આસા દીધી તહે મહને
તુજ વિશ્વ—મણ્ડપ આવવા.

મુજ વીણા હું લાવ્યો સાથે;
કરી ખેત્ર વિવિધ તે સંગાથે
રાયું હું અંતર આજે.
મણ્ડપના કાર્યો કંઈક જૂઠાં
લીધાં સાથે મન જે રાજે;
મહે સંગિત યોગ્ય ગણ્યું તદા.

હૃદયે પ્રતિતી ભરે,
તુજ સમુખ મુખ નિહાળવા-

‘સંગિત-ઠવિ વીણુ અહા !

‘ના મ્હોંચે તુજ દ્વાર મહા.’

ના તાન સુર કંઈ હું બાણું,
આશા મુજ એથી રૂઢે ઘટતી,
‘પ્રભવે કયાંથી તુજને મળવું’
સઉએ ભૂલ મ્હારી મ્હને નહતી.

‘મમ સાજ નૂતન છે’
જસ પહીઠ મ્હને તે ધ્રુજાવવા.

તું દેજ અપાર દયાળુ
સંગિત ગણ્યું રઢીયાળુ

મમ નૂતન અભ્યાસી તાણું
હતું પૂર્ણ સરલ જો કે તે,
પ્રેમે શું તેહ વધાવી ઘણું
તું મુગ્ધ થયો શ્રવણે છે:-

ઉત્સવના આનન્દ અન્તે

આવ્યો મમ પાસ વધાવવા:—

“ત્હેં કીધું તુજથી જનતું.

‘મિત્ર ! સ્મૃતિમાં તે રમતું

“કંઈ અવનવી યાદ કરાવતાં.

“ચિત્તે જાગૃતિ તેહ ઠરે

“હૃદય ધ્રુજે તાર હલાવતાં.

“શું પૂર્ણતા સુર તે ધરે ? !”

૭૯

સ્નેહતટે મિલન તહાં
થયું છે યુગ પછી બહુ,
તોયે તું હજી શાન્તિ લઈ
ઉભી રહી લઈ રૂપણું.

ના શું ખોલ હજી ખોલે ?
આવે ના તુજ કો તોલે ,
મન-નાવ મહારી ડાલે
કો દિવ્ય સ્વરને ખોલ તું

સુખ દુઃખ પડ શાં ક્યાં
દિન રાત સાથ વીતતાં,
મોહક રક્ત ચહોયો છતાં
નયનો તે નવ બાણતાં.

પ્રેમ ઝરે તુજ નયને,
ખીલે સદા મમ મને
કુસુમો શાં ઉપવને
આનન્દ-ગન્ધ ફેલાવતાં.

૮૦

વિશ્વના અનન્ત તટે
 ગાલકેા લેગાં મળીને
 નાચે કુદે ભૂમિ પટે
 હર્ષ હૈયે ધારીને.

પ્રથમ મિલન કરી
 કુદે સાથે હોંસ ધરી
 જીવનના હેતુ કહે છે
 હૃદય ઉઘાડીને
 વિશ્વના અનન્ત તટે
 ગાલકેા લેગાં મળીને.

ધન્યા હૃદે અતિ ધરી
વિપુલ આકાશ-રથે
સૂર્ય ચન્દ્ર અશ્વ કરી
સ્વછંદે દોડાવીને

મેઘના વિમાને બેસી
ફર ફર આલે ફરી
ઉડવા કરે છે બહુ
આશમાં તણાઈને
વિશ્વના અનન્ત તટે
બાલકો ભેગાં મળીને.

સુખ સર્વ તેમાં ગણી
કંઈક એવું વિમાસે
દેહ કનકે રસેલી
પાંખ કર ધારીને-

અતુલ પરિક્રમણ,
અનિમેષ-એકક્ષણ
અખિલ બ્રહ્માંડનું
આવવું છે કરીને
વિશ્વના અનન્ત તટે
બાલકો ભેગાં મળીને.

આવી આવી કલ્પનાની
કોઇક ધૃણા કરે છે
અન્તરે અગોચરની
આશ ભરી રાખીને.

અલેદ પથની શેષે
ખેંચીને તે દૂર દેશે
નયનને ઠારવાં છે
અવનવું બ્રહ્મને
વિશ્વના અનન્ત તટે
ખાળકો ભેગાં મળીને.

અઘાપિ અનેક એવા
ધ્રુષ્ટા ધરી નહિ જાણે
મેઘ તેથી આશાના
તુટે વિખેરાઈને.

આવાં આવાં ખાળકોના
એકઠો થયો છે મેલો;
નાચે કુદે ભૂમિ પટે
હર્ષ હૈયે ધારીને
વિશ્વના અનેક તટે
ખાળકો ભેગાં મળીને.

૮૧

હું જાઉં છું દૂરદેશ જોવા
વસ્તુઓ કંઈ અવનવી;
પથ વિકટ છે તે પહોંચવા
ત્યાં આવશે કોઈ નહિ.

ભૂમિ તારકોની કંઈ કુદી,
ભય અન્ધ ગુફા ત્યાં મુકી,
પથ કંટકોનો રચિત છે
ત્યાં આવશે કોઈ નહિ.

નવ યત્ન કો કરશે કઠિ
મુજદ્દાર જોવાને ફરી,
જે દ્વારમાંથી વિશ્વની
નિરખી રહ્યા છું છબિ.

એ ચિત્રમાં કંઈ છે પડે,
પડી દોડતાં વળી તે રડે,
રડી માર્ગમાં આગળ વધે
નિરખી રહ્યા છું તે છબિ.

કાવ્યાનુક્રમ દર્શન.

કાવ્યક્રમ.

આચી રકત દીસે દિશા નભ વિષે	૧
વનગર્ભથી, દુઃખ કંઈ સહી	૨
નિરિક્ષણ કરી કંઈક જોયું; ના ભાન થયું	૩
ગઈ રજની; વાસરનો રહજ	૪
થયો જે હીન આંખોથી	૫
લઈ જ્ઞાન—‘ગુણશન’ પ્રેમથી	૬
કુલવાડી વિશ્વની શી ખીલી !	૭
ઝટ નાવ ભવ-સાગર વિષે	૮
ઉભો, લેશ નહિ સ્પૃહા તન તણી	૯
નાવિકો ભય પામતાં દૂર થયા	૧૦
છે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ... ..	૧૧
જ્યાં જ્ઞાન-બાનુ પ્રકાશતાં	૧૨
ખંસીમાં તુજ ગાન સુણી અમકયો	૧૩
જે પુણ્યો દૂર દીસતાં ઉપવને	૧૪
ગત રાત્રિમાં શું શું બન્યું ?	૧૫
ગગને રસેન્દુ પ્રકાશ છે	૧૬
પ્રિયમૂર્તિ દર્શન સધ કરવા	૧૭
કહિ અન્ધકારે છો દુણ્યો	૧૮
ઉંઘ સ્વપ્ન ત્યાગી તત્ક્ષણે	૧૯
દીસે આ શું સર્વે	૨૦
ધરી દિવ્ય દર્પણ હસ્તમાં	૨૧

ચિત્તે ધ્યાન સદા નિત્યે	૨૨
એકા શાન્તિ સહન કરતો	૨૩
પાછો વળ્યો તુજ દ્વારથી	૨૪
આવીને તુજ દ્વારે હું	૨૫
છે તુજ અનન્ત કર્યો હું આ	૨૬
ચરણથી ઉડતાં રજ જે પડે	૨૭
પૂછ્યું મહેં ગૌપાલકને	૨૮
જ્યાં આરા કરતો મહને	૨૯
દિન અસ્ત હજી ના છે થયો	૩૦
ઉદ્ધિ મહિં ઉડે જતાં	૩૧
છે એક સખા એક નામ	૩૨
તું શું દુઃખનહિ સ્વયં દૂર કરે	૩૩
જાગૃત, સુષુપ્તિ, સ્વપ્ન શું?	૩૪
પાસે જેમ્ની રહી સદા સુખ લઈ	૩૫
કંઈ સાગરે પડતાં ડુબ્યા	૩૬
જે વહે છે મુજ અક્ષમાં ફરી ફરી	૩૭
પુષ્પ એક વાડીમાં મહેં	૩૮
સરીને નલ ઉચ્ચ અપાર થકી...	૩૯
તપી તાપથી બળતાં અતિ	૪૦
સંગાથે જ્યાં કરતાં ખેલ	૪૧
કંઈ રાતદિન રડતાં નિત્યાં	૪૨
છોડી આ ગૃહ તુજ કાજ અરણ્યે	૪૩
વહેતી મંજુલ સ્વર એક નદી	૪૪
સંગિતોથી રસ રેલી	૪૫
મંગલ પ્રભાતે ગોષ્ઠિથી	૪૬

ઘેરાયું નલ અજીથી પલકમાં	૪૭
ત્યજીને તુજ રાજ્ય સિંહાસન	૪૮
શોધી ત્હને ગૃહ સર્વમાં	૪૯
જીવનમાં ચિરકાલ	૫૦
વીણા જ્યાં પડતાં ધીમી	૫૧
નદી ઘોરે ભયાનક શુન્ય તીરે	૫૨
છે ંહેતો મમ પ્રાણનો રસ ઝરો	૫૩
હૃદયે તુજ મ્હાનિ છે	૫૪
નહિ પાસ તુજ માગ્યું કશું	૫૫
શિર રોમલર્યે જલપાત્ર ધરી	૫૬
મમ જીવન ઉન્નતિમાં...	૫૭
હું માગતો ફરીને ભિક્ષા...	૫૮
ઘેરાઈ જ્યાં રસદ પટથી	૫૯
તેજ મ્હારું શેષ ગાન	૬૦
ખેડા સર્વ સલા ભરી ગગનમાં	૬૧
પ્રાતઃ ખેડાર થયો જ્યારે	૬૨
નગ શીખથી	૬૩
મ્હને પ્રભુ! તું અંશેષ કરે છે	૬૪
ખરે જ્યાં પ્રેમનાં ફુલડાં	૬૫
નમનથી નમતાં રસ રેડતી	૬૬
ગયો જે સિંધુના તીરે	૬૭
અહા, પ્રભુ! વરસાવ મેઘ	૬૮
કનકે રસી	૬૯
જ્યાં આવે વર્ષા વસન્ત કરમાં	૭૦
અરે, તસ્કર! વૃથા શાને	૭૧

શિશુ અફ્ર વિવિધ રક્ત સજીને	૭૨
અબ્રો અબ્ર શું બેરે છે	૭૩
મમ હૃદયે પ્રભુ સ્થાપન કાં કરી	૭૪
પશ્ચિમે અર્જુન કુદે નવ રુપે	૭૫
હૃદયનાથ ! જીવન મહારં	૭૬
પ્રભુ ! તારો આ અકાલ વિરહ	૭૭
આજ્ઞા દીધી તહે મહને	૭૮
સ્નેહ તટે મિલન તહારં	૭૯
વિશ્વના અનન્ત તટે	૮૦
હું જાઉં છું દર દેશ જોવા	૮૧

